

ЎЗИНИ ЎЗИ РИВОЖЛАНТИРИШ МУАММОСИНИНГ ТАРИХИЙ ИЛДИЗЛАРИ

Оскинбаева Гулзийба Давлетбаевна

Ассистент ўқитувчи

Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат университети мустақил тадқиқотчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10098538>

Таълим ривожланишининг ҳозирги босқичи бевосита шахснинг ўзини ўзи ривожлантириш учун шароит яратиш муаммоси билан боғлиқ. Ушбу муаммони ўрганиш фалсафа, психология ва педагогикада энг тўлиқ тақдим этилган. Шахснинг ўзини ўзи ривожлантириш ғоясининг пайдо бўлиши қадимги файласуфларнинг асарларига бориб тақалади. Шундай қилиб, қадимги тадқиқотчилар Гераклит, Сократ, Гегел биринчи бўлиб ўзини ўзи ривожлантириш кўринишлари ҳақида ёздилар. Гегел табиий, тарихий ва маънавий дунёни жараён шаклида, яъни доимий ҳаракатда, ўзгаришда, ва ривожланишда аниқлади. У “ўзини ўзи ривожлантириш” атамасини “ўзини ўзи ҳаракат” тушунчаси билан боғлайди. Гегел ўзининг “Ҳуқуқ фалсафаси” асарида инсоннинг ўзини ўзи ривожлантириш маданият жараёнида ўзини такомиллаштириш эканлигини таъкидлайди.

Маълумки, маърифат даврида Ж.Ж.Руссо, И.Г.Гердер ва К.А.Гелвеций фикрларига мувофиқ онг ўзини ўзи тарбиялашни ривожлантириш усули сифатида кўриб чиқилган. Шунга мувофиқ равишда инсон онгидаги объектив ва субъектив, ҳиссий ва интеллектуал ва бошқаларни ажратиб кўрсатган. И.Кантнинг гуманистик ғоялари асосида ўзини ўзи ривожлантириш муаммосининг тараққиётига ҳисса қўшди. Ўзини ўзи ривожлантириш концепциясининг моҳиятини И.Кант маънавий-ижодий фаолият деб тушунди. XIX-XX асрлар охирида файласуфлар В.Дилтей, Г.Спенсер, И.Г.Фихте, К.Ясперс, шунингдек, рус олимлари П.П.Блонский, П.Ф.Каптеревлар инсонпарварлик ғояларини инсоннинг ўзини ўзи ривожлантириш муаммоси билан боғлайди. Шундай қилиб, П.П.Блонский нуқтаи назаридан, шахснинг ўзини ўзи ривожланиши субъектнинг объектив дунё билан фаол ўзаро таъсири нуқтаи назаридан изоҳлайди.

“Ўзини ўзи ривожлантириш” муаммоси бўйича файласуфлар М.М.Бахтин, Н.А.Бердяев, А.Ф.Лосев, М.Хайдеггер ва бошқаларнинг инсон ва унинг дунёдаги ўрни ҳақидаги фикрлари катта аҳамиятга эга. Ҳозирги вақтда фалсафада кўрсатилган муаммо Г.С.Батишчев, И.С.Кон, В.Э.Степанова, А.А.Харламов ва бошқаларнинг эътиборини жалб қилди. Шундай қилиб, В.Е.Степанова фалсафа фанида ўзини ўзи ривожлантириш асосан ривожланиш муаммолари билан боғлиқлигини таъкидлайди. Фалсафий энциклопедик луғатларда, таҳлиллар шуни кўрсатадики, ўзини ўзи ривожлантиришга нисбатан қўлланилган таърифнинг ўзи мавжуд эмас. Фақатгина бунда ривожланиш деган тушунчанинг ўзи мавжуд. Унга кўра, ривожланиш - олдинга силжиш, эволюция, бир ҳолатдан бошқасига ўтиш жараёни” [1]. Демак, фалсафада “ўзини ўзи ривожлантириш” атамаси “ҳаракат”, “ўзини ўзи ҳаракат”, “ривожланиш” тушунчаларига яқин келади.

Психология бўйича асарларида шахснинг ўзини ўзи ривожлантириш муаммоси К.А.Абулханова-Славская, Л.И.Анциферова, Т.И.Артемева, А.Г.Асмолов, В.П.Зинченко, Н.А.Низовский, А.Маслоу, Б.М.Мастерова, В.Г.Маралова, К.Рожерс, С.Л.Рубинштейн, Ю.В.Слюсарев, Г.А.Цукерман, Д.Б.Эльконина ва бошқаларни киритиш мумкин. XX асрнинг бошларида. З.Фрейд унинг издошлари А.Адлер, К.Г.Юнг психотерапия

асосларини яратдилар. Экзистенциал психология вакиллари М.М.Бахтин, М.Бубер, В.Франкл ва бошқалар ўзини ўзи ривожлантиришни ўрганишда ўзини ўзи ижод қилишга эътибор қаратдилар. А.Маслоу ўзини ўзи намоён қилиш орқали шахсий ўзини ўзи ривожлантиришни белгилайди. Бу жараён олимлар томонидан потенциал имкониятлар, қобилият ва истеъдодларнинг узлуксиз рўёбга чиқиши, ҳаёт йўли ва тақдирнинг амалга ошиши деб тушунилади. К.А.Абулханова-Славская [2] ўзини ўзи ривожлантириш жараёни шахснинг ўз ҳаёт стратегиясини мустақил таърифи сифатида белгилайди, унинг мавжудлигининг учта белгисини аниқлайди:

- инсон учун асосий йўналишни, турмуш тарзини танлаш, унинг асосий мақсадларини, уларга эришиш ва бўйсунтириш босқичларини аниқлаш;
- мақсадлар ва режаларга эришишга тўсқинлик қиладиган қарама-қаршиликларни ҳал қилиш, шу жумладан, мавжуд бўлмаган шароитларни яратиш орқали;
- ижодкорлик, ўз ҳаётининг қадриятларини яратиш, эҳтиёжларни ҳаёт билан махсус қадриятлар шаклида бирлаштириш.

Психологлар Г.А.Цукерманнинг фикрига кўра, ўзини ўзи ривожлантириш онгли ўзгариш ва (ёки) “мен – ўзини” ўзгармаган ҳолда сақлаб қолиш учун онгли равишда истақдир.

Замонавий олим Н.А.Низовскихнинг таъкидлашича, “психологияда шахс ғояси ўзини ўзи ривожлантириш мисоли сифатида ўрнатилди (шахс ривожланиш субъекти ва объекти сифатида қаралади)” [3]. В.Г.Маралов қуйидаги таърифни таклиф қилади: “Ўзини ўзи ривожлантириш - бу инсоннинг ўз ҳаётининг ҳақиқий субъекти сифатида намоён бўлиши, ўз ҳаётий фаолиятини амалий ўзгартириш субъектига айлантиришнинг асосий қобилиятидир” [4]. Ўзини ўзи ривожлантиришнинг етакчи шакллари, олимнинг фикрига кўра, ўзини ўзи намоён қилиш, ўзини ўзи такомиллаштириш ва ўзини ўзи амалга оширишдир.

“Ўзини ўзи ривожлантириш” муаммосини ўрганишнинг долзарблигига қарамай, психологияда ушбу тушунчанинг ягона таърифи мавжуд эмас. Афсуски, таъриф психологик энциклопедик луғатларда ҳам учрамайди. Аммо замонавий олимларнинг ушбу масала бўйича тадқиқотларини таҳлил қилиш асосида биз психологияда “ўзини ўзи ривожлантириш” тушунчаси шахс, унинг ривожланиши, ўзини ўзи англаш, ўзини ўзи намоён қилиш, ўзини ўзи баҳолаш ғояларига асосланади, деган хулосага келишимиз мумкин.

Педагогика классикларининг асарларида ўзини ўзи ривожлантиришни тушунишга ёндашувлар П.Я.Гальперин, К.Я.Вазина, А.Н.Леонтьев, М.Мамардашвили, С.Л.Рубинштейн, Г.К.Селевко, Д.Б.Эльконица ва бошқаларни киритиш мумкин.

XX-XXI асрлар охиридаги олимларнинг ишларида В.И.Андреева, В.В.Баранова, М.И.Кряхтунова, Л.Н.Куликова, Н.М.Миняева, Э.С.Рапицевич, Г.Н.Серикова, В.А.Сластенина, А.П.Усолцева, Э.К.Федотова, И.Ф.Харламова, И.А.Шаршова ва бошқалар ўзини ўзи ривожлантиришни аниқлаш усуллари ишлаб чиқишга ҳаракат қилдилар. Шунга мувофиқ ўзини ўзи ривожлантириш технологиялари кўриб чиқишга муваффақ бўлдилар. Хусусан, психологик-педагогик қўллаб-қувватлаш концепцияси М.Р.Битянова, Э.И.Казакова, С.Г.Косарецкий, Т.И.Чиркова ва бошқаларнинг ишларида кўриб чиқилган. Унга кўра, талабанинг шахсий ривожланишида у билан бирга ягона таълим маконида ривожланаётган ўқитувчининг позициялари алоҳида аҳамиятга эга деган фикр мавжуд.

Айниқса, инноватор ўқитувчи В.И.Андреев [7] ўзини ўзи ривожлантириш “ўзини ўзи англаш” жараёнларини жадаллаштириш ва самарадорлигини оширишга қаратилган ижодий фаолиятнинг алоҳида тури деб билади. Улар орасида тизимни ташкил этувчи шахслар ўзини ўзи билиш, ўзини ўзи бошқариш, ижодий ўз тақдирини ўзи белгилаш, ижодий ўзини ўзи англаш ва шахсни такомиллаштиришдир. “Ўзини ўзи ривожлантириш” муаммоси К.Я.Вазинанинг фикрига кўра, инсоннинг ўзини ўзи ривожлантиришнинг муҳим омиллари маънавий-ахлоқий асослар ва таълимнинг узлуксизлигидир.

Умуман олганда, фалсафий ва психологик-педагогик асарларда шахсий ўзини ўзи ривожлантиришни тушунишга қуйидаги ёндашувлар келтирилган деган хулосага келишимиз мумкин:

- ўзини ўзи ҳаракат қилиш, ривожланиш (М.М.Бахтин, Н.А.Бердяев, А.Ф.Лосев, М.Хайдеггер ва бошқалар);
- ўзини ўзи тарбиялаш (А.И.Кочетов, А.Н.Лутошкин, Л.И.Рувинский ва бошқалар);
- ҳаётнинг ўз тақдирини ўзи белгилаш жараёни (К.А.Абулханова-Славская);
- ўзини ўзи рўёбга чиқариш, ўзини ўзи такомиллаштириш, ўзини намоён қилиш (В.Г.Маралов);
- маънавий-ахлоқий ривожланиш (К.Я.Вазина);
- ижодий фаолият (В.И. Андреев);
- шахснинг муҳим хусусиятларидан бири (В.А. Петровский ва бошқалар);
- инсон шаклланишининг эволюцион жараёни (П.Ф. Каптерев);
- шахснинг ривожланишдаги эҳтиёжларини амалга оширишдаги фаоллик (И.Ф.Харламов) ва бошқалар.

“Шахснинг ўзини ўзи ривожлантириш” мавзусидаги ишларнинг кўплигига қарамай, бу масала тўлиқ ҳал қилинмаган. Хусусан, замонавий олимларнинг тадқиқотларида университет талабаларининг компьютер технологиялари асосида касбий ўзини ўзи ривожлантириш муаммоси етарли даражада тадқиқ этилмаган. Бу масаланинг ечимини бир қатор ишларда (А.А.Андреев, Я.А. Ваграменко, Е.С. Полат, И.В. Роберт, О.Н. Шилова ва бошқалар) топиш мумкин. Шунингдек, бўлажак мутахассисларнинг касбий ўзини ўзи ривожлантириш масаласининг ечими инновацион маълумотларга асосланган технологиялар илмий тадқиқотларда минимал даражада намоён бўлади.

Юқорида келтирилган фикрлардан кўринадик, шахсда ўзини ўзи ривожлантириш масаласи ҳар қачонгидан ҳам долзарб ҳисобланиб, жаҳоннинг етакчи олимлари томонидан турли нуқтаи назардан талқин қилинган. Айниқса, ўзини ўзи ривожлантиришнинг шахсда намоён бўлишининг педагогик-психологик омилларини таҳлил қилишга имконият яратилган.

References:

1. Философия. Энциклопедический словарь / под ред. А.А. Ивина. – М., 2004.
2. Абульханова-Славская, К.А. Стратегия жизни. – М., 1991.
2. Низовских, Н.А. Жизненные принципы в личностном саморазвитии человека: автореф. дис. ...д-ра психол. наук. – М., 2010.
3. Маралов, В.Г. Основы самопознания и саморазвития: учебн. пособ. – М., 2002.
4. Педагогика. Большая современная энциклопедия / сост. Е.С. Рапацевич. – Минск,

2005.

5. Шаршов, И.А. Профессионально-творческое саморазвитие субъектов образовательного процесса в вузе: автореф. дис. ... д-ра пед. наук. – Белгород, 2005.

6. Андреев, В.И. Педагогика творческого саморазвития: учеб. пособ. – Казань, 2005.

INNOVATIVE
ACADEMY